

คอลัมน์ “หอคอยส่องโลก”

ผู้จัดการรายสัปดาห์ ฉบับวันที่ 24-30 มีนาคม 2540

สังคมไทยหลังยุคเศรษฐกิจฟองสบู่

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

พ.ศ. 2545

ผมเดินแหวกผู้คนออกจากห้างสรรพสินค้าแห่งนั้นด้วยความยากลำบาก ห้างสรรพสินค้าทุกแห่งเนืองแน่นด้วยผู้คน หลายแห่งต้องปิดกิจการ เนื่องจากยอดขายตกต่ำและกำไรหดหาย ผู้บริหารห้างสรรพสินค้าคนหนึ่งกล่าวว่า ทุกวันนี้ห้างสรรพสินค้าเต็มไปด้วย ‘คุณอุดม’ เพราะผู้คนพากันมา ‘ดม’ และจับต้องสินค้า แต่ไม่ซื้อ จำนวนของ ‘คุณอุดม’ มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่เข้าห้างสรรพสินค้า หาก ‘คุณอุดม’ มีจำนวนมากกว่า 75% เมื่อใดห้างสรรพสินค้าก็ต้องเลิกกิจการเมื่อนั้น ในขณะที่ผู้บริหารประเทศเป็นห่วงตัวเลข GDP (=Gross Domestic Product) ผู้บริหารห้างสรรพสินค้าเป็นห่วงตัวเลข KUD (= Khun Udom)

ปริมาณ ‘คุณอุดม’ เพิ่มขึ้นมากในช่วง 5 ปีหลังนี้ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยและความไร้สมรรถภาพในการแข่งขันของระบบเศรษฐกิจไทย เมื่อกว่าทศวรรษที่แล้วเมื่อเศรษฐกิจเฟื่องฟู เพราะภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ รัฐบาลหลงระเหิงกับตัวเลขอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จนมิได้สำรวจตัวเองและสำรวจการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมโลก

เมื่อกว่าทศวรรษที่แล้ว ‘คุณอุดม’ เกือบทั้งหมดมาจากชนชั้นล่าง แม้ในช่วงครึ่งทศวรรษที่ผ่านมา คนว่างงานมีมากขึ้น แต่ผู้คนที่ถูก ‘ดูล’ ออกจากงานเหล่านี้เป็น ‘คุณอุดม’ อยู่ก่อนแล้ว การถูก ‘ดูล’ ออกจากงานจึงมิได้มีผลในการเพิ่มจำนวน ‘คุณอุดม’ การว่างงานที่มีมากขึ้นเกิดจากเหตุปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 2 ด้าน ด้านหนึ่งเป็นเพราะภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ อันเป็นเหตุให้โรงงานต้องลดปริมาณการผลิต การส่งออกที่ซบเซาก็มีผลต่อการลดการจ้างงานด้วย ในอีกด้านหนึ่งเป็นเพราะการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการผลิตและการบริหาร อันเป็นส่วนหนึ่งของการปรับโครงสร้างการผลิต รัฐบาลเรียกร้องให้ประชาชนอดทนและเสียสละ หากไม่มีการปรับโครงสร้างการผลิต การกลับเข้าสู่ลู่วิ่งทางเศรษฐกิจจะหวน

ประเทศจะเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก โดยที่ประชาชนบางส่วนต้องทุกข์ทรมานจากกระบวนการปรับโครงสร้างดังกล่าวนี้

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา 'คุณอุดม' มาจากชนชั้นกลางระดับล่าง (lower middle class) และชนชั้นกลางระดับบน (upper middle class) มากขึ้น ทั้งนี้เป็นผลจากการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ คนเหล่านี้เติบโตขึ้นมาจากการเก็งกำไรซื้อขายหลักทรัพย์และที่ดิน ในช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟู คนกลุ่มนี้มีชีวิตอันเลิศหรูและมีแบบแผนการบริโภคอันฟุ่มเฟือย บางคนพกโทรศัพท์มือถือที่เดียว 3 เครื่อง มีเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยประจำรถอย่างครบครัน รถที่ใช้เป็นรถนำเข้าราคาแพง บางคนใช้รถราคามากกว่า 10 ล้านบาท เครื่องแต่งกายตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้าล้วนมียี่ห้อระดับโลก การท่องเที่ยวต่างประเทศเพื่อใช้จ่ายเงินเพื่อความสบายใจเป็นเรื่องปกติ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เศรษฐกิจฟองสบู่มีส่วนเกื้อกูลธุรกิจบันเทิงและสถานเริงรมย์ภายในประเทศ รวมถึงลดจรรยาบรรณและภักดีตาคาร

แต่แล้วการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ก็เปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้คนที่ร่ำรวยจากเศรษฐกิจฟองสบู่ หากติดอยู่ในมายาภาพของเศรษฐกิจฟองสบู่ และมองไม่เห็นอนิจลักษณะของเศรษฐกิจฟองสบู่เป็นกลุ่มแรกที่เจ็บตัว บางคนร่วงจากระดับบนของชนชั้นกลางมาสู่ระดับล่างในเวลาอันรวดเร็ว บางคนหลุดจากชนชั้นกลางกลายเป็นชนผู้ยากไร้อย่างไม่น่าเชื่อปรากฏการณ์ของการหลุดจากชนชั้นเดิมเริ่มเกิดขึ้นเมื่อสถาบันการเงินเร่งรัดการชำระหนี้ และปรากฏอย่างชัดเจนเมื่อมีการบังคับขายหลักทรัพย์และที่ดิน กลุ่มคนที่หลุดจากชนชั้นเดิมนี้เองที่ก้าวสู่กองทัพสำรองของคุณ 'อุดม'

แต่เชื่อว่าชนชั้นกลางจะกลายเป็นคุณ 'อุดม' เสียทั้งหมด ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีได้ติดมายาภาพของเศรษฐกิจฟองสบู่ และมองเห็นอนิจลักษณะของเศรษฐกิจฟองสบู่ คนกลุ่มนี้เมื่อร่ำรวยจากเศรษฐกิจฟองสบู่แล้ว ก็ถอยห่างออกจากตลาดหลักทรัพย์และตลาดอสังหาริมทรัพย์ แล้วนำส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่สะสมได้จากเศรษฐกิจฟองสบู่ไปลงทุนในภาคการผลิตที่แท้จริง (real sector) คนกลุ่มนี้เท่านั้นที่รอดพ้นจากการเจ็บตัวจากการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ แต่คนในกลุ่มนี้มีจำนวนน้อยนิด

ในช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟู คนกลุ่มที่ติดมายาภาพของเศรษฐกิจฟองสบู่ มีความเข้าใจผิดอย่างมหันต์ว่า ราคาที่ดินมีจากตกต่ำได้ ทั้งนี้ด้วยตรรกที่ว่า ที่ดินมีจำนวนจำกัด ในขณะที่จำนวนประชากรมีแต่จะเพิ่มขึ้น ความต้องการใช้ที่ดินซึ่งเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากรย่อมผลักดันให้ราคาที่ดินสูงขึ้น คนกลุ่มนี้มิได้มีความเข้าใจว่า บทวิเคราะห์นี้จะถูกต้องก็ต่อเมื่อ

ราคาที่ดินเป็นไปตามพื้นฐานแห่งผลผลิตภาพของที่ดินนั้น แต่การเก็งกำไรซื้อขายที่ดินทำให้ราคาที่ดินสูงเกินกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ที่ดินจะให้ได้ ความแตกต่างระหว่างราคาตลาดกับราคาที่จะสะท้อนถึงพื้นฐานที่เป็นจริง เพิ่มขึ้นตามแรงดันราคา เมื่อแรงดันราคาอ่อนระโหย ความแตกต่างนี้ย่อมหดแคบลง เมื่อห้าปีที่แล้ว กลุ่มทุนอสังหาริมทรัพย์ต้องประกาศลดราคาที่ดิน ด้วยเหตุที่เศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย และแรงดันราคาเหือดหาย ราคาที่ดินเริ่มตกลงสู่ระดับที่สะท้อนพื้นฐานแห่งผลผลิตภาพของที่ดิน กลุ่มคนที่ติดอยู่ในมายาภาพของเศรษฐกิจฟองสบู่เริ่มตาสว่าง แต่ก็สายไปเสียแล้ว ที่ดินที่ครอบครองอยู่ นอกจากจะขายไม่ได้แล้ว ราคายังตกต่ำลงไปเรื่อยๆ หลายคนต้องล้มละลาย เพราะมีอาจชำระหนี้ที่กู้มาเก็งกำไรได้

กลุ่มคนที่รำววยจากการปั่นหุ้นรับรู้ถึงลักษณะของราคาหุ้น ความเป็นจริงในตลาดหลักทรัพย์ในประเทศที่พัฒนาแล้วให้บทเรียนว่า ราคาหลักทรัพย์เมื่อขึ้นได้ ย่อมตกได้ แต่เป็นเพราะความโลภและอวิชชาที่ฝังรากอย่างหนาแน่น บางคนจึงหลงละเมอว่า ราคาหุ้นวันพรุ่งนี้จะสูงกว่าวันนี้ คนกลุ่มนี้เองที่นิ่งเฝ้าอย่างใจจดใจจ่อว่าเมื่อไรราคาหุ้นจึงจะถีบตัวสูงขึ้น หนังสือพิมพ์บางฉบับรายงานข่าวว่า หุ้นบางตัวเมื่อยามเศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟูมีราคาแพงพอๆกับวิสกีต่างประเทศ แต่ในยามตกต่ำ ราคาถูกกว่าปาต่องโกหนึ่งตัว ถึงตอนนั้น คนเลือกซื้อปาต่องโกแทนหุ้น เพราะปาต่องโกช่วยให้อิ่มท้องได้ ปราบฏุกกรรม 'หุ้นหมาเมิน' เริ่มเกิดขึ้นโดยที่จำนวน 'หุ้นหมาเมิน' เพิ่มขึ้นตามกาลเวลา

นักเล่นหุ้นรายย่อยเกือบทั้งหมดกลายเป็นแมงเม่าที่บินสู่กองไฟ คนเหล่านี้ไม่มีญาณวิถีที่จะรับรู้ความร้อนของไฟ จวบจนไฟไหม้ลามทั่วตัวแล้ว มีเพียงส่วนน้อยที่รอดพ้นจากกองไฟ ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจโลก ไม่มีนักเล่นหุ้นรายย่อยคนใดที่รำววยจากการปั่นหุ้นในระยะยาว แต่ 'แมงเม่า' ย่อมไม่เรียนรู้อะไรจากบทเรียนนี้ 'แมงเม่า' เหล่านี้เองที่กลายเป็น 'คุณอุดม' เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย

ประชาชนในชนบทเป็นกลุ่มคนที่มีได้รับผลกระทบจากการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่โดยตรง ต่างกับเมื่อครั้งเศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟู เพราะในครั้งนั้นเกษตรกรที่มีที่ดินพากันขายที่ดินของตนเมื่อมีผู้กว้านซื้อ บางคนเมื่อขายที่ดินแล้ว ก็เข้าไปบุกเบิกป่าที่อยู่ลึกเข้าไป ส่วนใหญ่กลายเป็นแรงงานรับจ้าง มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่นำเงินที่ได้จากการขายที่ดินไปลงทุนประกอบอาชีพใหม่ เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟู เกษตรกรที่อาศัยอยู่ใน 'เขตป่าสงวน' ต้องถูกทางการปราบปรามด้วยข้อหาการบุกรุกป่าสงวน ทั้งๆที่เกษตรกรเหล่านี้ทำมาหาเลี้ยงชีพในที่ดินของตนนานหลายชั่วโคตร แต่เป็นเพราะแรงกดดันจากการเก็งกำไรซื้อขายที่ดินรุนแรงเหลือหลาย เกษตรกรเหล่านี้จึงต้องถูกกวาดออกไปจาก 'ป่าสงวน' และที่ดิน 'ป่าสงวน' ถูกนำไป

จัดสรรให้แก่นายทุนจากกรุงเทพฯ โดยอาศัยอิทธิพลทางการเมืองของบรรดานักเลือกตั้ง บ้างถูกนำไปปลุกยุคลิปไตส์ และบ้างถูกนำไปสร้างรีสอร์ทและสนามกอล์ฟ

เมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย ประชาชนในชนบทจึงไม่สู้เดือดร้อน เพราะที่ดินทำกินได้หลุดลอยหรือถูกรัฐบังคับยึดไปตั้งแต่ครั้งเศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟูแล้ว ความเดือดร้อนประการเดียวกันก็คือ การหางานทำในฤดูแล้งยากขึ้น เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา นั่นเอง การอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมืองลดกระแสน้ำ ซึ่งเท่ากับลดจำนวน 'คุณอุดม' ในเขตเมืองด้วย

การแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่มิได้กระทบต่อตลาดที่ดินและตลาดหลักทรัพย์เท่านั้น หากยังกระทบต่อตลาดเงินด้วย สถาบันการเงินจำนวนมากเริ่มประสบปัญหาการขาดสภาพคล่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงินที่ปล่อยเงินกู้สำหรับการเก็งกำไรจากการซื้อขายหลักทรัพย์และที่ดินเป็นด้านหลัก เมื่อตลาดหลักทรัพย์และตลาดอสังหาริมทรัพย์เผชิญภาวะซบเซาชนิดยืดเยื้อยาวนาน สถาบันการเงินมีอาจเรียกเงินกู้คืนได้ มีหน้าซ้ำสิ่งที่ใช้ค้ำประกันเงินกู้ ไม่ว่าจะเป็นหลักทรัพย์หรือที่ดิน ล้วนมีราคาตกต่ำลง ปริมาณหนี้เสียและหนี้ต้องสงสัยเพิ่มพูนขึ้นอย่างรวดเร็ว

ความวุ่นวาย ความควายเข้ามาแทรก การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดที่เรื้อรัง และรุนแรง และความไร้สมรรถภาพของรัฐบาลผสมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้สถาบันจัดอันดับความน่าเชื่อถือทางการเงิน (Credit Rating Agency) เริ่มลดอันดับเมืองไทย ซึ่งมีนัยสำคัญว่า การลงทุนหรือการให้กู้แก่ประเทศไทยมีภาวะความเสี่ยงเพิ่มขึ้น อัตราดอกเบี้ยสำหรับเงินกู้ที่ให้แก่อนุรักษ์เศรษฐกิจในประเทศไทยจึงต้องเพิ่มตามภาวะความเสี่ยง อันทำให้ฐานะการแข่งขันของสินค้าไทยในตลาดโลกทรุดลง เนื่องจากต้นทุนการผลิต (ดอกเบี้ย) เพิ่มขึ้น ภาวะตกต่ำในการส่งออก ซึ่งถูกซ้ำเติมด้วยเหตุปัจจัยอื่นๆ มีผลกระทบต่อสถาบันการเงินด้วย

แต่ผลกระทบสำคัญเกิดจากค่าเงินบาทที่ตกต่ำลง ปัญหาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดซึ่งไม่มีทีท่าว่าจะดีขึ้นอย่างสำคัญ ทำให้มีการเก็งกำไรซื้อขายเงินบาทอย่างรุนแรง ถึงธนาคารแห่งประเทศไทยจะใช้เงินสำรองระหว่างประเทศพยุงค่าเงินบาทไว้ในระยะแรก แต่ก็มีอาจฝืนธรรมชาติได้ในเบื้องปลาย แม้เงินบาทมิได้ลดค่าอย่างฮวบฮาบ แต่การตกต่ำของค่าเงินบาทกระทบต่อสถาบันการเงินที่กู้เงินจากต่างประเทศมาปล่อยกู้ภายในประเทศ

นโยบายอัตราดอกเบี้ยของธนาคารแห่งประเทศไทยมีส่วนผลักดันให้สถาบันการเงินและบริษัทฯใหญ่หันไปกู้เงินจากต่างประเทศ เนื่องจากเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำกว่ามาก ธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องธำรงอัตราดอกเบี้ยในระดับสูง เพื่อลดอุปสงค์มวลรวมอันเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด ธุรกิจขนาดย่อมและขนาดกลางจำนวนมากต้องล้มละลาย เพราะมีอาจแบกรับภาระดอกเบี้ยได้ ส่วนสถาบันการเงินและบริษัทฯใหญ่ที่หันไปกู้เงินจากต่างประเทศนั้นแล้วก็ต้องเผชิญกับภาวะความเสี่ยงอันเกิดจากการตกต่ำของค่าเงินบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ไม่ได้ทำประกันความเสี่ยงอันเกิดจากการแปรปรวนของอัตราแลกเปลี่ยน

เค้าวางของวิกฤติการณ์สถาบันการเงินเริ่มปรากฏ เมื่อธุรกิจเงินทุนและหลักทรัพย์จ่ายโบนัสแก่พนักงานน้อยลง จนท้ายที่สุดมิได้จ่ายเลย ในช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่เฟื่องฟู บางบริษัทจ่ายโบนัสสูงถึง 20-24 เดือน การโยกย้ายแรงงานภายในภาคเศรษฐกิจการเงินเป็นไปอย่างคึกคัก ผู้ที่มีอาชีพอื่นพากันละทิ้งอาชีพเดิม และตบเท้าเข้าสู่ภาคเศรษฐกิจการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิศวกร เพราะเชื่อกันว่า บอเงินบอทองอยู่ที่นั่น แต่แล้วเมื่อเศรษฐกิจฟองสบู่แตกสลาย ธุรกิจเงินทุนและหลักทรัพย์มีเพียงแต่มิได้จ่ายโบนัสเท่านั้น หากยังเริ่ม 'ดูแล' พนักงานออกจากงาน เพื่อลดภาระจ่ายอีกด้วย

ข่าวลือเริ่มปรากฏอย่างหนาหูในเวลาต่อมาเกี่ยวกับฐานะการเงินของบริษัทเงินทุนและหลักทรัพย์ ถึงบริษัทจะมีฐานะการเงินเข้มแข็งเพียงใด เมื่อประชาชนเจ้าของเงินฝากแห่กันมาถอนเงิน บริษัทย่อมมีอาจยืนอยู่ได้ ในเมื่อข่าวลือมีอิทธิฤทธิ์ยิ่งกว่าอายุได้ฝูงน ทางแก้อาจะแก้ปัญหาด้วยการให้บริษัทเงินทุนที่มีปัญหาสภาพคล่องควมบกิจการกับธนาคารเล็ก จนเขยิบฐานะเป็นธนาคารขนาดกลาง แต่การควมบกิจการในลักษณะนี้ยังมีต่อมาอีกหลายกรณี

วิกฤติการณ์สถาบันการเงินช่วยเพิ่มปริมาณ 'คุณอุดม' สำนักพยากรณ์เศรษฐกิจ บางสำนักถึงกับให้คำทำนายว่า ประเทศที่ครั้งหนึ่งกระเหี้ยนกระหือรือที่จะเป็น 'เสือตัวที่ห้า' อาจต้องกลายเป็น 'แมงตัวที่หนึ่ง' หากการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และนโยบายยังเป็นไปอย่างเชื่องช้า